

Хуршид

ОЙБОНУ*

(ХОҲЛАР ЗУЛМИГА ҚАРШИ ТОШКЕНТ ХАЛҚИНИНГ ИСЭН
ВА ҚЎЗҒОЛОНИ ТАСВИРЛАНГАН)

5 ПАРДА 6 КЎРИНИШЛИ МУЗИКАЛИ ДРАМА

* Аслида Ойниса от қўйилган бўлса ҳам биров Ойбону деган, биров Ойвони деб бузиб айтган. Сарой доираларида ҳақорат тарзида «Айвона» деб аталган. Ёмон лақаб яхши исмни йўқотиб юбориши воқеий бир ҳолатдир.

ҚАТНАШУВЧИЛАР

Ойбону — Халқ учун ғамхўрлик қилиб юрган ўрта ёшли, пахлавон хотин.

Диёр — Белкаш.

Искандар — Деворзан.

Қурбон — Ойбонунинг ўғли.

Мастон — Ойбонунинг қизи.

Холдор — Ойбонунинг кўлида тарбияланган чиройли йигит, кўзи кўр.

Мингбоши — Қўрғон ҳашарига саройдан тайинланган.

Азизбек — Парвоначи, амали билан келиб хонлик эълон қилган, фахтлиқ лўли.

Солиҳ Судур — Ҳам хонни, ҳам халқни алдаб юрган мунофиқ мулла.

Нодирбек — Азизбекдан яширин халқ фойдасини кузатиб юрган бир муфти.

Дониёр — Ўғил-қизларни ўғирловчи сарой исковичи.

Ислом — Чиёнхонани бошқариб турувчи.

Ҳожи она, Ҳожар хола — Ойбонунинг ҳамдамларидан

Нозимбек — Лашкар бошлиғи.

Одил понсод — Йигит бошлиғи.

Ясовуллар, жаллодлар, йигитлар, аълам, муфтилар, удайчи қизлар, хотинлар, ўғил болалар, кишилар, оломон.

Воқеа: 1843 йилдан 1846 йилгача Тошкентда ўтади.

Мутобиқ 1262—1265 ҳижрий.

¹ Тарихи жаҳид Туркистон, Тарихи Хамса, Туркистон тарихи, Тарихи Туркистон ҳам Қўрғон ҳашарида лой ташиб қатнашган Мўминжон Сўфидан олинган жонли маълумотларга асосан ёзилди.

БИРИНЧИ ПАРДА

Тошкент Тахтапул мавзуида кўрғон девори тагида бир майдон. Кўрғоннинг катта бир раҳнаси ишланаётир. Камбағал халққа кўрғон ҳашари эълон қилинган. Кечаси шу ерда ётиб қолганлар ҳам бор. Эрталаб тонг қоронғуси. Ташқаридан келувчилар бор. Музыка бошланади, парда очилади.

Х о р

Тонг яқинлашмоқдадир, кошки эди тонг отмаса,
Зулму ваҳшат итларини уйқудан уйғотмаса.
Гарчи халқ олғай қуёшдан баҳра, лекин розимиз
Чиқмаса, ёлғон илонлар бошини қўзғотмаса.
Хону беклар бизни қийнаб, ишрати топгай камол,
Айши тўлмас ошимизга ҳар дам оғу қотмаса.
Ит тинар, қушлар тинар, лекин тиним йўқ бизга ҳеч,
Бўлмагай Баҳром каби зулм аҳли ерга ботмаса.

Д и ё р

Оҳ қачон маҳв ўлур шу ранжу малол,
Камбағалга тириклик ўлди маҳол,
На кеча уйқуда ҳаловат бор,
Кундузи на тиним, на роҳат бор?!

На учун биз ҳамиша хору забун,
Ҳолбуки биз эмас эдик тутқин.

И с к а н д а р

Тонма айбингга элни йўқсулисан,
Хонни гўёки зархарид қулисан.

Б и р к и ш и

Бизга қўрғон ҳашар қилиб эълон,
Қанча одамни қилдилар қурбон.
Қанча дўстлар босилди девор аро,
Ҳаддимиз йўқ демакка чуну чаро.

Б и р к и ш и

Косиб элга солиб чаён солиғи,
Солди деҳқонлар узра дон солиғи,
Энди ифтор пули тўлаймиз эмиш.

Б и р к и ш и

Оч бўриларга айламакчи емиш.

И с к а н д а р

Жон бошига йигирма танга кумиш,
Жон пули деб солиғ тушар эмиш.
Букун эрта бўлар экан эълон,
Шўри қурган косиб билан деҳқон.

Б и р к и ш и

Йўқсул эл энди кимга бош уради?

И с к а н д а р

Чорасиз кўр бўлиб тўлай беради.

Бир киши

Мардикор бор унга қарам ўн жон,
Ҳар кун ўн пул топишлик унга гумон.
Қайдан у — шунча пул топиб тўлайди,
Ушбу ташвишда шубҳасиз ўлади.

Искандар

Камбағаллар қирилса хонга не ғам,
У кўпакларни бўлмагай мўйи ҳам.
Қиз чўри ҳам ўғулни қул қил, сот,
Солиғингни тўла, кейин тинч ёт.
Хонни ҳукми эмиш отилган ўқ,
Лому мим дерга кимсада ҳад йўқ.
Солиғ ўрнига берганинг чўри қул,
Хонга ҳадя ҳисобида ўтар ул.
Боқимонда бўлуб солиғ турадир,
Орта боргай, сени худо урадир.

Диёр

Худоёрхонга ёзсак арз ила дод,
Айламасми экан у бир имдод?

Искандар

Эй Диёр, қўй шу ёш бола сўзини,
Худоёр аввал эпласин ўзини.
Мусулмонқулга бир ўюнчикдир,
Аввало у — ўлимга лойиқдир.
Худоёр эси паст, дили кир ит,
Бу Азиз бачча иккови бир ит.

Музыка

Хор

Жафогар хонлар истибдоди ортиқ бўлди тоқатдан,
Иборатдир тириклик бизга афсусу надоматдан.

Томирда қолмади қон ҳеч, сарой аждарлари сўрди,
Улар кўнгли очилғай камбағалга жабру кулфатдан.
Илонларга биз этдик марҳамат, ҳозир бўлиб аждар
Сочиб ўт, элни ўртаб, завқ олурлар қатлу ғоратдан.
Туганди сабру бўлди иззату номусимиз барбод,
Қачон келгай замон бизга қутулмоққа бу ҳолатдан?

Қ у р б о н

Дўстларим келди зулм сўнг нафаси,
Парча-парча бўлур жафо қафаси.
Жуда кўп биз эзилганлар,
Хондан ўч олғали тизилганлар.

Б и р к и ш и

Тўпланиб биз нима қила оламиз?
Ҳамма куч хон қўлида, биз ожиз.

Қ у р б о н

Нима ҳам бўлса ноумид шайтон,
Ноумид бўлса хор ўлур инсон.
Чумоли бирлашиб йиқар филни,
Ғайрат этгувчи қирқ ёрар қилни.
Бизга шаҳар аҳли бари ёрдамчи,
Хон биза қарши дарёдан томчи.
Тугатайлик на бўлса кўрғон ишин,
Сўнгра бир ёқлик этгумиз хон ишин.
Ёвдан ўз юртини ҳимоя қилиш
Барчага фарзу қарз зарурий бир иш.

И с к а н д а р

Тўғри, ҳақ сўзни сўзлади Қурбон.

Б и р к и ш и

Нега хон айлади ҳашар эълон?

Қурбон

Керак эрмасми унга иззату шон
Кўрдиким халққа ортар обрў шараф?
Суюқланиб бурди нахс юзин бу тараф,
Кўрсатиб ўзни юрту халқпарвар,
Мақр ила бизга эълон этди ҳашар.
Кучи етканча айласин тадбир,
Мақри бирла қўшиб кўмармиз ахир.

Бир киши

Қийналур оч-ялонғоч аҳлу аёл,
Туну кун бизга бунда ранжу малол.

Музика

Қурбон

Жаҳонда хону беклар жабр ила даврон сурар токай?
Қадаҳга тўлдириб эл қонини ишрат қураар токай?
Келиб мавсумда боғ ичра макон эткан қузғун,
Заҳарли ел эсар гулшан аро қузғун юрар токай?
Жафогарлар букун умри баҳорин ўтказар қувноқ,
Хазон чоғин фалак фасли баҳор узра бурар токай?
Умидсизланма меҳру шафқат оламга эрур ҳоқим,
Жафо бунёди дунё узра мустаҳкам турар токай?
(Мастон қумғонда чой, Холдор бир дастурхон нон
кўтариб кирадилар)

Холдор

Ассалом, ҳормангиз ота, акалар.

Бир нечалар

Балли, бор бўл, илоҳи кўрма зарар.

Холдор

Тинчмисизлар?

Искандар

Қаёқда тинчланамиз?

Туну кун дарду ғам билан ёнамиз.

Холдор

Энди оз қолди бўлғунгиз озов,
Ранжу кулфатлар ўлғуси барбод.

Искандар

Нима гап? Ёки сизга бўлди аён?
Энди, сўзларди бу каби Қурбон.

Холдор

Элнинг оғзига тушса бир сўз агар,
Шубҳасиз у бориб нишонга тегар.
Гар шамол бўлмаса дарахт боши ҳеч
Қимир этмас дейдилар эртаю кеч.

Диёр

Яхши, Айвонахон онамиз бор,
Йўқ эса бизга дор эди тайёр.

Мастон

Балки хон айшга бўлган овора,
Тинчигандирлар бева бечора.

Диёр

Бўлмагунча сарой эли бир гўр,
Бизга бўлмас ҳаловат ила ҳузур.

(Ташқаридан мубошир овози эшитилади)

Музыка

Искандар

Ҳой, эҳтиёт ўл, тилингни сақла,
Эл-юртнинг ғазаби жони келди.
Эл жонини қийноғон гуноҳсиз,
Ўт панжали бир забони келди.
Қонлар ила қамчисин суғорган
Қаҳр ила ғазабни қони келди.
Қон ташнаси аждаҳо табиат
Хон ўрдасининг илони келди.

Қурбон

Дўстим сира хавф қилма, келсин
Ваҳшийга ўлим замони келди.
(Қурбоннинг сўнгги сўзи устига мубошир кириб келади.
Мастон, Холдор бир тарафга чекинадилар).

Мубошир

Нима сўзларни дерсан, эй боғи,
Кимни айтар эдинг ўлим чоғи?

Қурбон

Кимни айтқанлигим ўзинг биласан,
Беҳаёлик билан савол қиласан.

Мубошир

Шошма, Айвона ўғли — сен қурбон,
Жойлагайман сенинг терингга сомон.
Бажарай хоннинг амрини аввал,
Сўнг сенинг масалангни қилғум ҳал.
(Лой келтирилди. Мастон, Холдор чиқиб кетадилар)

М у б о ш и р

Мардикорлар қани тушинг ишга,
Қараманг фитна, ҳийла, миш-мишга.
(Искандар бел билан лой кесади, Диёр девор уради,
ҳамма турли ишда. Қурбон ўтирибди)

М у б о ш и р

Сен-чи? Тез тур, бориб лойингни кетир,
Онанг айтканми ишламасдан ўтир.
Хоннинг амрин бажаргали қилиб ор,
Қиладир қамчи зарби сенга хумор.

Қ у р б о н

Бир оз овқатланай, кейин бораман,
Ҳар нима топшириқ бўлур кўраман.
Корчалон кўзларинг бўлибдир кўр,
Хону беклар учун эмас-ку бу зўр.
Юртни ёв зарбидан ҳимоя қилиш.
Ҳаммага диний вазифа бу иш.

М у б о ш и р

Юрт қачон исён ила сақланадир,
Сени боғилиғингни ким тонодир.

Қ у р б о н

Нега лозим шу ёввойилиқ итоб,
Бир жаҳолат, бу хил заҳарли хитоб?
Айтмасанг ҳам вазифани биламан,
Буйруғинг ўйлашиб адо қиламан.

М у б о ш и р

Бошни оғритди бу жавобу савол,
Мана сенга вазифа, ҳақ, таниш, ол!
(Қурбонни қамчи билан уради. Қурбон қамчини тортиб
олади)

Қурбон

Мени нечун урурсан, эй ифлос?
Ваҳший золим!
(Мубоширга ҳужум қилади. Бир-икки қамчи уради)

Мубошир

Тутинг буни!
(Ясовуллар Қурбонга ҳужум қилиб йиқитадилар)
Бос!
(Қурбон девор тагига келтирилди. Ҳамма ишдан тўхтайд-
ди. Ғовур-ғувур)

Бос!
(Бир-икки кишини қамчи билан уради. Ғавғо кучаяди)

Музика

Диёр

Ҳақсизлиғу зулмингдан бўлуб эл бари безор,
Қон йиғладилар энди, қўй, эй ваҳший дилозор.
Лаънат унга ким қамчи бериб сен каби девга
Амр айлади инсон танидан қурғали девор.

Мубошир

Сен мардикор одам санадинг бу чоқ ўзингни,
Бўлдингми вали неъматингга қарши гуноҳкор?
(Диёрга қамчи солади. Искандар, бошқалар иш
ташлайдилар)

Хор

Торт қонли қўлинг, йўқсул, мазлум фуқародан,
Эй ахраман, эй қон қўлида сузғучи мурдор!

Диёр

Нега урдинг, мени чўлоқми дединг,
Биз ўлиб сен тирик қоларми эдинг?
(Қўлидаги бел билан мубоширни урди. Мубошир
йиқилди)

Ясовуллар

Ҳой ҳароми, қўлингни сақла гадо!
(Диёрга ҳужум қиладилар. Искандар, бошқалар Диёрни
мудофаа қиладилар)

Бир нечалар

Кетинг итлар, бас энди шунча жафо!
(Ғавго кучайиб турган пайтда Ойбону билан бирга
Ҳожи она ва Ҳожар хола келадилар)

Ойбону

Нима гап?

Мубошир

Уғлинг бепадар Қурбон,
Ҳам Ҳожар ўғли бу Диёр ҳайвон,
Иккиси фитна қўзғади бу замон,
Хонга қарши кўтардилар исён.
Эркалаб қанча айласам эҳсон,
Бу ҳўкизларга ёқмадим.

Искандар

Елғон!

Қилди Қурбон билән Диёрға ғазаб
Уни деворға босмоқ бұлди.

Ойбону

Сабаб?

Искандар

Бир оз овқатланай деди Қурбон,
Деди: Бу мардикор эмас инсон,
Учраса йўлда ер ўт ила ҳашак
Камбағал халқ эмиш хўкиз ва эшак.
Савади қамчи бирла Қурбонни,
Шунчалик қийнамайди ҳайвонни.
Дўсти Қурбонга раҳм қилди Диёр,
Ўзи қаҳру ғазабга бұлди дучор.

Ойбону

Мингбоши! Тўғрими гувоҳ, исбот?

Мубошир

Бўлмагай мардикорда зарра уят,
Нони жанжал эрур, оши иғво,
Очидан ўлғай этмаса ғафво.
Сени шогирдларинг шу фитначилар
Хоннинг эрмас, сен айтканингни қилар.

Ҳожи она

Мингбоши, бўлма мунча тарбиясиз
Бас, етар, халқни шунча қийнадингиз!

Мубошир

Фитна кўзгошда битта сен кам эдинг,
Зурриёт кўрмадинг, эсингни единг.
Сенда йўқ на ўғил, на қиз авлод,
Нима ҳожат сенга шу фитна фасод?!

Ҳожи она

Биз ўғил-қиз учун емаймиз ғам,
Кутамиз мазлум эл учун ёрдам.
Биз учундир шу халқ тобуткаш,
Қиз-ўғил айлар ўз димоғини хуш.
Халқу тарих унутмагай бизни,
Қаҳру лаънатла ёд этар сизни.

Ойбону

Тўғри.

Мубошир

Бўлди, қўшилма, сен мочағар,

Ҳожи она

Мингбоши, тилни сақла, энди етар,

Мубошир

Шаллақилиққа сен-да берма ривож,
Хон сўзин ишламасга борми илож?
Бунинг ўғлига қўл урулгани йўқ,
У — қочиб кетди, келтирилгани йўқ.

Ойбону

Елғиз ўғлим эмас менга мақсад,
Кўрсатишдир шу мазлум элга мадад.

Минг ўғил бўлса халқ учун кечамиз,
Зулм занжирини узиб ечамиз.

Мубошир

Исён этмак экан сенинг тилагинг,
Эҳтиёт бўл, синар белинг, билагинг.
Кўрсатай осига на бўлса сазо,
(Қамчи кўтариб ўрмоқчи бўлди. Ойбону уни кўтариб
ерга уради)

Қутқаринг!

(Ясовуллар Ойбонуга ҳужум қиладилар)

Ойбону

Азаматлар, беринг буларга жазо!
(Ишчилар ясовулларга ҳужум қиладилар. Ясовуллар
қочадилар, ишчилар қувлаб кетадилар)

— ПАРДА —

II ПАРДА

Урда. Сарой ичкараси. Азизбек хонларга хос бўлган лавозиматни
тайёр қилиб, бек, аълам, муфти, аъёнлари билан ўтирибдир. Ха-
ёлга чўмган. Қайғу, ғазаб кўриниб туради. Музика. Парда очилади.

Азизбек

Оҳки бўлди менга зиндони асорат Тошканд,
Ёввойилар уяси, кони шарорат Тошканд.
Ҳеч хаёл этмас эдим бу каби ўт ичра қолай,
Энди билдимки эмиш лойиқи ғорат Тошканд.
Йўқ сарой ҳурмати ҳеч кимсада, гўеки эмиш,
Хазнаи фитнау жаёндан иборат Тошканд.
Кундузи қайғуда, оқшомлари хавф остидаман,
Оҳки бўлди менга зиндони асорат Тошканд.
(Ташқаридан салом хори эшитилади. Музика)

Хор

Шоҳо, бақойи умри ту бода ҳазор сол,
Иқбол дар паноҳи ту бода ҳазор сол
Соли ҳазор моҳу маҳи сад ҳазор рӯз
Рӯзи ҳазор соату соат ҳазор сол.

Солиҳ судур

Аъло ҳазрат, бу дарду қайғу нечун,
Зоти Олига содир ўлди букун?
Нима хотирларига этди хутур,
Бандалардан нечик кўрилди қусур?

Азизбек

Сўзлашардик Қўқонда биз ўз аро,
Ким эрур Тошканд аҳли юзи қаро.
Муттаҳам бош кесар эр ила аёл,
Доим исёну фитна фикру хаёл.
Уламолар чакакка банда эмиш,
Киши билмас сирин, газанда эмиш.
Ясовул, тунқотор, амир ила бек,
Ҳар бири билгай ўзни юрт хонидек,
Этилар эрди ҳар на сўзки баён,
Рост эмиш барчаси, кўрилди аён.
Сиз экансиз менга намакхўрлар,
Иш қилар фикрингизла нонкўрлар.
Яна ҳеч нарса кўрмаган бўласиз,
Қайғу ташвишларим савол қиласиз.

Солиҳ судур

Зоти олига ҳиммат ила кўмак,
Бизга диний вазифа, олий тилак.

А з и з б е к

Фитнада эл билан режа қурасиз,
Ҳар нечик сир ўтар, билиб турасиз.
Кеча Айвона фитна масаласи,
Мингбошимиз билан муомаласи.
Сизга бир зарра айламайди асар,
Чунки ҳамфикрингиз у каллакесар.

Н о д и р б е к о х у н

Мингбоши, балки сочган элга ғазаб,
Ўзи бўлгандир ушбу ҳолга сабаб.

А з и з б е к

Сизки шундай десангиз эл на қилур,
Душманона босиб саройга келур.

Н о д и р б е к о х у н

Қатъий бир фикр эмас на сўзки дедим,
Балки шундаймикан деб айткан эдим.
Эл қаро ҳар на бўлса қобили арз,
Зоти олийга билдириш биза фарз.

С о л и ҳ с у д у р

Сўзингиз бирла бизга ортди гумон,
Дердилар бош сиз осийларга томон.
Биз ишонмас эдик очилди бу сир,
Тилингиздан илиндингиз-ку ахир.

Б и р н е ч а л а р

Тўғри, биз ҳам бу хил эшитган эдик.
Айткали муфтидан уяткан эдик.

Бир нечалар

Нега тухматни тўғри деб биласиз,
Ҳам охун домлага ҳужум қиласиз?
Судур ўз айбини яширмақ учун
Сарф қилмоқда барча ҳийла кучин.

Нодирбек охун

Хону халқ ўртасин бузиб юрасиз,
Кунда минг макру шайтанат қурасиз.
Қай тараф ғолиб ўлса сиз у тараф,
Ҳам мунофиқлик ўлди сизга шараф.

Солиҳ судур

Бари ноҳақ ҳужум, бу фитна фасод,
Бу Охун кўрдиким бозори касод.
Очилиб қолди макру ҳийлалари,
Қолмади оқланиш василалари.
Жонини қутқариш учун уринур.
Энди вақт ўтди, фойдасиз сурунур.

Абдирахим Аълам

Бас Судур, тушманг энди талвасага,
Йўл тополмайсиз энди васвасага.
Шаллақилиқ қилишга бошладингиз,
Қорангизни бировга ташладингиз.

Рауф маҳдум

Жаҳдингиз бирла Тошканд аҳли ёмон,
Юз тутибдир шаҳар хароба томон.
Сиз ҳамон тухмат ила макр изида,
Қолмағой бир ҳариф жаҳон юзида.
Бу Охун домла янглиғ зоти шариф,

Кўринур сиз учун ягона ҳариф.
Бу киши гўё сиррингиз биладир,
Буни хон олдида баён қиладир.
Кўрқдингиз, шубҳа бирла битди чидам,
Кўйдингиз шайтонат йўлига қадам.

Солиҳ судур

Лонусаллам бу сўзга ҳар на дедим,
Эл сўзига биноан айткан эдим.

(Удайчи киради. Музокара тўхтади)

А з и з б е к

Хўш?

У д а й ч и

Одил понсод келди кирмак учун,
Рухсатингизга мунтазир...

А з и з б е к

Кирсин!

(Удайчи чиқади. Одил Ойбону билан киради. Таъзим
қилади. Ойбону такаббуруна)

А з и з б е к

Ким бу?

О д и л п о н с о д

Хон истаганлари шу.

А з и з б е к

Ҳали

Оси Айвона шу десанг-чи?

О дил понсод

Балли

А з и з б е к

Хўш, эй Айвона, бу нечик ғалаён,
Ёки қилмоқчисан кучингни аён?
Нега бизга мудом зарар кутасан.
Юртни бир аждаҳо бўлиб ютасан?
Ё берилди тасарруфинга жаҳон
Хўш, нима мақсадинг бор, айла баён?

Музика

О й б о н у

Вой демас ҳеч кимса бағри дард ила қон бўлмаса,
Одам эрмас келса қўлдан дардга дармон бўлмаса.
Бир масал бордирки: «Қўшнинг тинч, сен тинч»,—
дейдилар,
Бўлмагай то зулмидан золим пушаймон бўлмаса.
Зулм эли дунёни айларди қачонлар тор-мор,
Дамба-дам золимга қарши бундай исён бўлмаса.
Косибу деҳқон тэланди ҳам тириклик бўлди танг,
Ким берур эрди сенга бир донни деҳқон бўлмаса.

Музика ўзгаради.

А з и з б е к

Хиёнат аҳлига мансаб эли бало кўринур,
Яна шу фитначилар халққа раҳнамо кўринур.
Кимки шарму ҳаёу диёнати йўқ унинг,
Фасоду фитна унга тоати худо кўринур.

Солиҳ судур

Кишики ақли кам одобу хулқу фикри бузук,
Унинг кўзига қачон шарм ила ҳаё кўринур.

Судурчилар

Бу паст халқ иши беҳуда қўзғолон доим,
Булар касофатидин тўғрилар хато кўринур.

Ойбону

Ўғрилар сурди бунда айшу ҳузур,
Эл ҳисобига кайфу базму сурур.
Қийналиб қаҳру жабр ила фуқаро
Босилурлар кесакча девор аро.
Косиб ўз молига бўлолмас эга,
Бўлди даллолга эҳтиёжи нега!
Сиз сўрайсиз закоту харжу хирож,
Тўламасдан қутулгали йўқ илож.
Кечиран деҳқон энг заҳарли ҳаёт,
Солиниб шоҳи ўлпон, ушр, закот,
Қила олмай солиғни ҳечким адо,
Шу сабаб бирла ортди юртда гадо.
Соҳиби мансаб ўлди қузғунлар
Олди исломчи номини бузғунлар.
Дод деган кўп, эшиткучи сира йўқ,
Додраслар таловчилик ила тўқ.
Амалинггиз натижасин кўрасиз,
Нимаким экдинггиз уни ўрасиз.

Азизбек

Бас, тилингни тий аҳмоқ!

Солиҳ судур

Озроқ уял!
Дин шариатга ҳам бир айла амал,
Сенга шаръи вазифа уйга кириш,
Бир савам пахта бирла чарх йигириш.

Ойбону

Кийдирарсиз бекорчи сўзга либос,
Қай ишингиз шариат амрига мос?
Боболар дер: «Балиқ хирур бошидан»,
Завқингиз ортар элнинг кўз ёшидан.
Қани инсоф, қани диёнатингиз?
Камбағалларга хос хиёнатингиз!
Ё косиблар кўмакчисиз биласиз,
Шаҳри бедарвоза гумон қиласиз.
У замон ўтди халқ кўмакчисиз эмас,
Мана мен бор кўмакчи...

Азизбек

Вайсама, бас!

Ойбону

Этсалар қўлларимни макр ила банд,
Сола билмас тилимга кимса каманд.

Азизбек

Эттирурман бу чоқ бошингни жудо.

Ойбону

Қиламан халққа бошу жонни фидо,
Ҳар на беҳуда буйруғинг эса қил,
Афвинг истаб ялинмадим, шуни бил!
Неча йил берди менга муҳлат ажал
Деди: «Қил золим аҳли корини ҳал!»
Ҳали золим тирик, менга йўқ ўлим,
Узатилган қасос олишга қўлим,
Халқу ўғлим, эрим учун оламан,
Бошингга ит азобини соламан.

Солиҳ судур

Бас!

Азизбек

Удайчи!

Бир киши

Удайчи!

Удайчи

Ҳозирман.

Азизбек

Қани жаллод, чиқиб қақир тездан.
(Удайчи таъзим қилиб чиқиб кетади)

Солиҳ судур

Узр эт Айвона, йўқ эса ўласан,
Сенга ҳозирланур гўр ила кафан.

Музыка

Ойбону

Уят, уят менга зулм аҳлидан ибо қилсам,
Яшаш умидила номусни хокипо қилсам.
Менга вазифа, ўқитмоққа ҳожатим йўқ ҳеч,
Будир тилак менга, золимни ерга жо қилсам.
Белимни боғладим эл хизматига мардона,
Нечик шараф менга эл дардига даво қилсам.
Шу хону бекни жаҳондан кўтармак осондир,
Ки халқ мен иладир тўпланур нидо қилсам.
Кишики душманига ёлворур у одам эмас,

Мен ул эмаски ситамгарга илтижо қилсам.
(Жаллод кириб таъзим қилади)

Жаллод

Олий фармонингизга кўз тутаман,
Кимга етмиш ажал бажо этаман.

Азизбек

Мана бу лойиқи азобу жазо.

Ойбону

Майли, мен халқ учун ўлишга ризо.

Азизбек

Шаръу дин буйруғин бажо қиламан.

Ойбону

Нега мен сенга илтижо қиламан?
Қўйдим ул чоқки мен бу йўлга қадам,
Ўйлаганман қийин азобин ҳам.
Гоҳ тубан, гоҳи устун олам иши,
Бунга алданмағой ақлли киши.
Бўлди уч йил сенинг қўлинг юқори,
Оёқ ости қилинди халқ бори.
Билур эрдинг ўзингни бир нара шер,
Халқ гўё мушук қўлингда асир.
Давр сурдинг эл узра бе каму кўст,
Давр мажнун гузашт навбати мост.

Солиҳ судур

Олий ҳазрат, ажабки сабр этасиз,
Бунинг иғвосига қулоқ тутасиз.
Бердингиз бунга сўзлагунча амон,

Биз эсак ўлдирардик алла замон.
Билмагай яхшилиқни бу ўғри.
Тугатинг тезда умрини.

Бир нечалар

Тўғри.

Азизбек

Бор, кетир, тез таёқ билан терини.

Бир киши

(кулиб) Ушбу йўлдан бориб топар эрини.

Азизбек

Хўш, Охун домла сизча ҳукм қалай?

Нодирбек охун

Мен ҳам ўз фикримни орага солай,

Кечириш қудрат аҳли мевасидир,

Сахий улдурки, афв шевасидир.

Сиз бу ерда буни жазолатасиз,

Бир хотиннинг гуноҳига ботасиз.

Буни зиндон этилса яхши бўлар

Тегмас эркак қўли у ерда ўлар.

Бир нечалар

Орий, шаръан Охунни фикри савоб,

Энди ҳожат эмас саволу жавоб.

Жаллод

Нима фармон қилурсиз?

Нодирбек охун

Масала ҳал.

Солиҳ судур

(истеҳзоли) Ҳлдириш бўлди ҳабс этишга бадал,
Хонимиз ҳукми бир ўйинчиқдир,
Бузилиш, ўзгаришга лойиқдир.

А з и з б е к

Йўқ, ўз амримда мустақил тураман,
Юртни ҳам ост-устига келтираман.
Майли бўлсин отам-онам менга бир,
Ҳукмим олдида бир чўри бир асир.
Терига жойла икки юз таёқ ур

Ж а л л о д

Буйруғингиз бош устига (Ойбонуни ушламоқчи бўлади)

О й б о н у

Нари тур! (қўлини бўшатади, Азизбекка қараб
югуради)

Сендан аввал қилай бу ўлкани пок,
Майли сўнг соғ қолай ва ёки ҳалок.

А з и з б е к

Қўймангиз ҳой, тутинг... Одил понсод!

О й б о н у

На қиларди Одил билан жаллод?
(Азизбек қочиб кетади. Солиҳ судур Ойбону ёнига
келади)

Солиҳ судур

Хонга ҳам ҳайбатингиз ўлди аён,
Каму кўстин этармиз унга баён.
Онам, эй халқни меҳрибон онаси,
Кетмагингиз талаб этар хонаси.

Ойбону

Бас, мунофиқлик этманг энди судур,
Бир — ҳалол луқма сизгагина қудур.
Хонни иғволар ила қистадингиз.
Мени тез ўлдиришни истадингиз.
Қолмағайсиз бу сўзла мендан омон.
(Судур Ойбонуни бир чекага олиб боради)

Солиҳ судур

Йўқ онам, айламанг бу хилда хитоб,
Ноўрин мен учун шу қаҳру итоб.
Йўл эди, сизга қарши ҳар на дедим,
Ҳукмни бузмак истаб айтган эдим.
Сизни ҳукм айлади ўлимга ахир,
Уни ўзгартучи ким эрди? Фақир.
Сизга мен доимо кўмак қиламан,
Унутибсиз кўмакларим.

Ойбону

Биламан.

Солиҳ судур

Билсангиз яхши, энди тезда жўнанг,
Маслаҳат шундайдир, сўзимга унанг.
Ташқарида сиз ишланг, ўрдада биз,
Йиқамиз зулм уйини.

Ойбону

Хўб, кўрамиз.
(Ойбону кетади, Азизбек киради, тахтга ўтиради)

Азизбек

Мочахар ёввойи қани?

Солиҳ судур

Кетди.

Энди у — уйга бориб етди.

Азизбек

Нега бўш қўйдингиз уни?

Солиҳ судур

Негамиз?

Кучли девнинг йўлини нечик тутамиз,
Уйидан уйқу чоғи бостирингиз,
Келтиринг, сўзга тутмай остирингиз.

Азизбек

Чақирилсин, қани Одил понсод?
Барча ташвишга боис у бадзод.
Нега бўш боғлағон унинг қўлини,
Кўзлагандир қочиб кетиш йўлини?
Келтирилсин Одил ҳўкизни бу он,
Ўлдирилсин!

Солиҳ судур

Ошиқмасинлар хон!
Узди Айвона қўллари бандин,
Хазначи берган ипни бе пандин.

Азизбек

Билдим, айбдор хазиначи ўғри,
Ўлдирилсин!

Солиҳ судур

Бу ҳукм нотўғри,
Гуноҳ ипни ясовчида.

А з и з б е к

Кетиринг!

Аввал унга йигирма дарра уринг.
Сўнгра танбеҳ бериб у мурдорга,
Элга ибрат қилиб осинг дорга.

(Дониёр киради, ўзларига хос ишорат қилади. Азизбек
аъёнга рухсат беради)

А з и з б е к

Гапир!

Д о н и ё р

Айвонанинг қизи бор экан,
Бир ажаб нозанин гунча даҳан.
Оти Мастону кўзлари чала маст,
Берадир ҳусни ҳур парига шикаст.
Кўрсангиз қадди худди гулдаста,
Тўлин ой юзли қадди гулдаста.
Қора сочлари тоқимда, кўзи хумор,
Хуллас у ишқ хастасига тумор.

А з и з б е к

Жуда ҳам мақтадинг кетирчи кўрай,
Рост дедингми?

Д о н и ё р

Бош устига кетирай (кетади)

А з и з б е к

Мана энди учинчи зарба инар,
Балки Айвона энди бели синар.

— ПАРДА —

III ПАРДА

Ойбонунинг уйи. Мاستон ўчоқ олдида қумғон осиб ўт ёқиб
ўтирибди. Холдор айвонда яроғлар оқлаётир.

Музика. Парда очилади.

Холдор

Бенавоман заҳри ғам ҳар лаҳза ком ўлмиш менга,
Тонг билан тунларни фарқ этмак ҳаром ўлмиш менга.

Боғу бўстон дерлар аммо, мен кўришдан бенашиб,
Англамайманким нечик ерлар мақом ўлмиш менга.

Меҳрибонимнинг юзин кўрмак тиларман доимо,
Бу каби олий тилак савдойи хом ўлмиш менга.

Мен ҳам истардимки сайри боғи гулзор айласам,
Найлайн бебахтлик занжири дом ўлмиш менга.

Бу каби ранжли умр сурмакми дунё лаззати?
Ҳеч керакмас бу ҳаёт акси ҳаром ўлмиш менга.

Мастон

Дўст, бали!

Холдор

Мастоной, шу ердамисан?

Мастон

Сизни ташлаб қаерга ҳам бораман?

Х о л д о р

Сени мен кўшниларга чиқди дедим.

М а с т о н

Сизга чой қайнатиб ўтирган эдим.

Х о л д о р

Мундоқроқ кел, нега қочиб турасан?

М а с т о н

Бундан ортиқ қаерда ўлтираман?
Тиззангизга чиқайми?..

Х о л д о р

Нетар?

М а с т о н

Уят, эл ҳам эшитса таъна этар.

Х о л д о р

Сени тиззамда доим эркаладим,
Меҳру шафқатла бош юзинг силадим.

М а с т о н

Ёш эдим бир мушукча эрди таним,
Бешику тизза эрди истаганим.
Ҳам у чоқда эдим ниҳол новда,
Эндичи, бир ландаҳур кўпол гавда.

Х о л д о р

Майли қандай кўринсанг ўз кўзингга,
Боқ менинг кўзларим билан ўзингга.

М а с т о н

Ҳамма нарса у дам расо кўринар,
Ёки ёлғизгина асо кўринар.

Х о л д о р

Нима ҳожат шу ҳазлу чин аралаш
Бу заиф бенавони масхаралаш.

М а с т о н

Хўш, мени сиз на деб гумон қиласиз?
Фикрингизча мени на деб биласиз?

Х о л д о р

Сенми? Дил дардига улуғ дармон.
Сенми? Сөвгига бергучи фармон,
Сенми? Ҳар нотавон заифга мадор,
Сенми? Вайрон кўнгилга сабру қарор.
Сен — ҳаёл шоҳи, ақл менга асир,
Сен — кўнгил тахтида севиқли амир.
Сенми?— Бу марҳаматли марҳамижон.
Сенми? Бир сир каби кўнгилда ниҳон,
Сенми? Ошиқнинг оташин сўзисан,
Қилсалар жон фидо у жон ўзисан (йиғлайди)

М а с т о н

Йиғлаяпсиз-а, вой қўйинг...

Х о л д о р

Нетайин!
Токай ўз дардимни ниҳон тутайин?
Ўйлама кўзи кўр қилур шунча ғам,
Севги урган юракка тиғи ситам.

Кўзларимга жаҳону боғи ниҳон,
Дардли кўнглимга севги доғи ниҳон.

Музыка

М а с т о н

Умид йўқ эрди бўлур бахт ваҳшиси ромим,
Кечарди ваҳму хаёл ила тийра оқшомим.
Мисоли зарра йўқолмишди сабру оромим,
Етишмас эрди нигоримга ғамли пайғомим,
Тилак майила тўла келди навбати жомим.

Кўринди менга қабули дуоларимдан асар,
Юритди ҳукмини раъйим каби қазоу қадар.
Мувофиқ ўлди менга ишқ аро гўзал дилбар,
Кўнгиллар ўлди мусаффо, тугалди ранжу қадар,
Муяссар ўлди фалакдан менга улуғ комим.

Х о л д о р

Завқу шавқ бўлмас эрди сенга писанд,
Нега бўлдинг ўзингда йўқ хурсанд?

М а с т о н

Чунки бўлди мувофиқ икки юрак,
Чунки бўлди муяссар олий тилак.
«Дил-бадил ойна» — улуғ масали,
Бизга кўрсатди ўз кучин амали.
Тилагимдир ҳамиша суҳбатингиз,
Туну кун эрмагим муҳаббатингиз.

Х о л д о р

Ростми, Мастон?

М а с т о н

Улай, аниқ бу сўзим.
Доимо сизга банд хаёлу кўзим.

Холдор

Бекор айтибсиз Мастоной.

Мастон

На учун?

Холдор

Чунки бир бенаво ғарибу забун,
Емак-ичмак заволи жонли кесак
Бедавонинг вужуди кимга керак?

Мастон

Шу яроғларни тозалаш ила сиз
Халқ учун энг улуғ кўмак қиласиз.
Мени ул куни чақмиш эрди чиён,
Сизгина шафқат айладингиз аён.
Ҳам сўриб олдингиз чиён заҳарин
Боғладим сизга чўрилиқ камарин.

Холдор

Кўзим олди бўлакка берди худо,
Ихтиёримдан ишқинг этди жудо.
Қолди бу жон фақат амонат у ҳам,
Ол уни менга ҳарна даҳмаза кам.

Музыка

Мен найлайн бермай ризо билсамки ёр ўлтурғуси,
Лойиқ кўриб жабру изо беихтиёр ўлтурғуси.

Йилларки мен ожиз фақир, ғам илгида эрдим асир,
Бир меҳрибоним ҳам ахир бегонавор ўлтурғуси.

Ҳолимни сўрмас ҳеч киши, бошимда дунё ташвиши,
Билдимки дўстим хоҳиши мен қулни зор ўлтурғуси.

Дўст ким кулар мендан бу чоқ, бегона урмасми пичоқ,
Ё икков айлаб иттифоқ қоним нисор ўлтурғуси.

Музыка

М а с т о н

Дил дардин айлар ошиқ дилдорига ҳикоя,
Ғар ортса ёр итоби кимга қилур шикоя.
Ғам тутқунига ҳечким қилмас экан риюя,
Ортмоқда ранжу кулфат жонимга бениҳоя,
Қийналмоқ эрди гўё ишқ ичра қасду ғоя.
Парвосиз ўлди ёрим тинмас фалак жафодан,
Дўстим оғизни очмас ҳеч меҳр ила вафодан.
Бегонадан зиёда дард тортдим ошинодан,
Бағрим жароҳатига топмай асар даводан,
Ҳар лаҳза ёрим айлар минг захрли киноя.
(Дониёр икки йигит билан киради. Мастон Холдор пин-
жиги суқулади, қўшни девордан бир бош кўриниб
туради)

Д о н и ё р

(йигитларга) Балли, Мардон бегу Олим дарға
Бердилар паст баҳо бу дилдорға.
(Шилқимлик билан Мастонга яқин келади, кулимсираб)
Марҳамат айла нозанин.

М а с т о н

Қайга?

Д о н и ё р

Бошламаймиз сени ёмон жойга,
Мана ҳозир бориб ўзинг кўрасан,
Бизга раҳмат ўқиб дуо қиласан.

М а с т о н

Йўқ...!

Д о н и ё р

Ўжарлик берар ўзингга зарар,
Уйда қолдинг етар бу кунга қадар.
Энди бўл, тийра кулбамизга чароғ,
Ҳамма айлар бу хилда жойни сўроғ.
Таклифимга итоатинг кутаман,
Йўқ десанг зўр билан олиб кетаман.

Х о л д о р

Ким булар, Мастон?

М а с т о н

Одам овчилари,
Танийман ажал совчилари.

Д о н и ё р

Олингиз!

М а с т о н

Ҳаддан ошмангиз жуда ҳам,
Тортадирсиз бекорга ранжу алам.

Д о н и ё р

Олингиз, ҳой нега қараб турасиз?
Нега ҳукмимга қарши юз бурасиз?
(Йигитлар Мастонга ҳужум қиладилар. Мастон сўз бер-
майди. Бир йигитни уриб йиқитади. Дониёрнинг ёрдами
билан Мастон тутилади).

М а с т о н

Ака, Холдор ака, кўмак этингиз!

Холдор

Акалар, сийлаи раҳм тутингиз,
Қўйингиз, Мاستонимга берманг азоб,
Қўймангиз менга доғу ҳоли хароб.

(Уйда тимискилаб юриб Дониёрга дуч келиб ушлайди)
Жон ака, раҳм этинг!

Дониёр

Йўқол, шум кўр!

Иш кўролмас на илтимосу на зўр.

(Холдорни қамчи билан уради. Холдор Дониёрни кучоқ-
лаб ерга уриб босади).

Дониёр

Қутқаринг ҳой менга кўмак берингиз.

Йигитлар

Ҳой Абужаҳл кўр.

(Холдорга ёпишадилар. Зўр бериб тортадилар)

Холдор

Нари турингиз.

Йигитларга ҳужум қилади. Дониёр ўрнидан туради.
Қамчи билан Холдорнинг бошига уради. Холдор боши
ёрилиб йиқилади. Мастонни олиб кетадилар. Девордан
қараб турган бош йўқолади. Ризвон хола киради. Хол-
дорни суяйди. Рўмол хўллаб Холдорнинг юзидаги қон-
ларни артади. Холдор ҳушига келади).

Холдор

Мастоной сенмисан бу?

Ризвон

Мен Ризвон.

Уни ўғрилар элтиди.

Х о л д о р

Оҳ Мастон!

Билдингизми хола, улар ким экан?

Р и з в о н

Билмадим, кимки бўлса золим экан.

Худди бир ўт каби тутар эдилар,

Юртни аждар бўлиб ютар эдилар,

Шукр қил, сабрсизлик этма бола.

Х о л д о р

Шукр этай? Кимга шукр? Кимга хола?

Шукр этайми шу ғамли ҳолимга,

Ёки жон қийнағувчи золимга?

Ё қилайми худога шукр баён?

Чунки қилди зўр илтифотин аён.

Қилди зулм аҳлининг кўзин равшан,

Аяди битта кўзни ҳам мендан.

Ёки Мастонни элтдилар шу учун,

Ўғриларга шукр қилайми бу кун?

Энди ҳолимга боқғувчи киши йўқ,

Хоҳ ўлай, хоҳ қолай, биров иши йўқ.

На керак менга бу заҳарли ҳаёт?

Жона жон бўлди душман илгида мот.

Музика

Элтдилар жононни мен энди бу жонни найлайн,

Шунча ғам ичра ҳаётий жовидонни найлайн.

Мен жаҳону жонни истардим фақат Мастон учун,

Бўлмагач гулшанда ул гул, гулистонни найлайн?

Ҳасратим ҳаддан фузун йўқ энди бир ҳасраткашим

Бас амонат тил учида меҳрибонни найлайн?

Захрли ништар бўлур ширин насихатлар менга
Шундай ўлгач бу каби бори гаронни найлайин?

(Олим дарға киради. Воқеани кўриб ҳайрон бўлиб
қолади).

О л и м

Нима гап? Мастоной қани? Бу не ҳол?

Р и з в о н

Ўғрилар элтдилар.

О л и м

Бу тушми, ё хаёл?

Худди бу Мардон ит хиёнатидир,

У бутун элни бедиеънатидир.

Ўчакишган менга у ит боласи

Деву шайтон унинг улуғ холаси.

Анбиё, авлиё, худога қасам

Итман ул итни қатл айламасам.

Мени этдинг бу хилда саргардон,

Қайға қочдинг, эй муттаҳам Мардон!

(Бақириб турган пайтда Мардонбек киради, ҳайрон
бўлади)

М а р д о н

Нима гап дарға, мунча қичқирасиз?

Нега бундай ғазабланиб турасиз?

Нима бўлди, жаҳонга ўт сочасиз?

Қани Мастон?

О л и м

Уни олиб қочасиз,

Яна Мастоң қани деган бу савол
Кишига келтирар ғазаб ва малол.

Мардон

Дарға, бир нарса бўлдими сизга
Бир бало бўлдими кўзингизга?
Нега лозим бу хилда тухмат этиш,
Яхшимас шунчалик хатога кетиш.
Хўш, нега бундай ўғрилиқ қиламан?
Менга айёрлик этдингиз, биламан.
Мени ғофил қўйиб келиб эдингиз,
Мана таъзирингизни хўб эдингиз.
Сизни овора қилди бахти забун
Додланг ўз бахтсизлигингиз учун.

Олим

Яна ҳам бахтсизроқ сиз ўзингиз,
Сизга мос бахтсиз деган сўзингиз,
Сизни ҳам бўлди бахтингиз маълум.

Мардон

Иккимиз бахтсиз, иккимиз маҳрум (кетадилар)

Холдор

Хола, кимдир булар?

Ризвон

Икки жаллод:

Энди бўлди бир овга уч сайёд
Келди бир гул учун икки қарға,
Бири Мардон, бири Олим дарға.
Иккови ҳам саройнинг итларидан,
Иккови Мастонойга келган экан.
(Шу вақт Ойбону ғазабланган ҳолда кириб келади)

Ойбону

Нима гап?

Ризвон

Келдилар қиз ўғрилари,
Қолди Холдорда ўғрилар асари.

Холдор

Она, дод ўғрилар дастидан, онажон!
Элтди Мاستонни.

Ойбону

А, қаёққа? Қачон?
Ким экан?

Холдор

Кўрмасам нечик биламан.

Ризвон

Сарой одамлари гумон қиламан.

Ойбону

Йўқ, йўқ, ортиқ туганди сабру мажол,
Мени маҳв айлагай шу ранжу малол.
Ҳар томонга одам югуртираман,
Ўғриларнинг уйига ўт ураман.

(Ғазаб билан ташқарига чиқиб шовқин солади)

Эй мусулмонлар, эй аламзадалар,
Зулму ҳақсизлиқ ила ғамзадалар,
Ҳой етимлар, ота-ака йиғилинг,
Она, сингилларим, кўмакка келинг.
— Нима бўлди?

— На қилди?

— Хўш, нима ҳол?

(Ҳожки она, Ҳожар хола, эркак, аёллар кирадилар)

Ҳ о ж и о н а

Яна, Ойбону, бу на ранжу малол?

Ҳ о ж а р х о л а

Яна кимдан етишди сенга алам.

(Искандар, Диёр ва бошқалар кирадилар)

И с к а н д а р

Нима бўлди хола?

Д и ё р

Яна нима ғам?

Музика

О й б о н у

Фалаклар ўртанадир дарди дил баён этсам,

Юракни парчалагай дардимни ниҳон этсам.

Мени қувиб юрадир ҳар нафасда ўзга ситам,

Тушар бошимга наким ваҳм этиб гумон этсам.

Қаерга юз тутушимни билолмайин қолдим,

Хато кетар тилагим ўрнини нишон этсам.

Етишди менга бу дам ҳеч кутилмаган бир ғам,

Равоми бу ғам учун тарки хонумон этсам.

Кўмак этинг шу қаро кунда мен аламзадага

Ажабланиш ери йўқ *ўз ёшимни қон этсам.

И с к а н д а р

Бир сабаб борми?

Р и з в о н

Элтдилар қизни.

Ҳ о ж и, Ҳ о ж а р

Ким? Қаерга?

Р и з в о н

Билувчи йўқ изини.

Ҳ о ж и о н а

Юбориш лозим ҳар томонга чопар,
Балки излаб бу ўғриларни топар.

Б и р н е ч а л а р

Тўғри.

Б и р н е ч а л а р

Энг яхши маслаҳат шу

Ҳ о ж и о н а

Диёр!

Сен югур тезда Себзор устига бор,
Сен, эй Искандар ўғлим, Кўкча томон.
Файзи, Шайхантаурга бор, сен Омон
Бешёғочга. (Тўрт киши ажралди)

Т ў р т к и ш и

Дуо қилинг, кетамиз.

Ҳ о ж и о н а

Борингиз, тангридан зафар кутамиз. (Улар кетдилар)
Қани ким ўрдадан кетирди хабар?

Р и з в о н

Мен борурман ижозат ўлса агар.

Х о л д о р

Рухсат айланг борай холам ила ман.

Р и з в о н

Майли, борсин, саройда важ қиламан.

Буни гўё табибга кўрсатаман,

Ҳеч кими йўқ етим деб арз этаман,

Қилмагай бизга токи кимса гумон.

Ҳ о ж и, Ҳ о ж а р

Борингиз, қайтингиз эсону омон.

(Ризвон хола Холдорни етаклаб чиқиб кетади)

Ҳ о ж и о н а

Сиз жамоат, боринг яроғланингиз,

Тонг отарда бу ерга тўпланингиз.

Эрталаб тўғри ўрдага юрамиз,

Зулм кони саройга ўт урамиз.

Тўрт даҳа халқи эртага келади,

Хонга қарши улуғ ғазот бўлади.

Топмагай энди зулм аҳли халос,

Оламиз барча зулму жабрларга қасос.

Б и р т ў д а

Қонга қон!

Б и р т ў д а

Жонга жон!

Б и р т ў д а

Интиқом!

Ҳ а м м а

Қасос!!!

— ПАРДА —

IV ПАРДА

Сарой ҳарамхонаси. Бир қанча қизлар, ҳаммаси қайғуда. Улфат Раъноларнинг шикоятли хониши бошланади. Музыка

Ашула

Йиқил эй чор девор, қўйнингда зору нотавонлармиз,
Чекил, эй пардалар, соянгда ранги арғувонлармиз.

Парда очилади

Улфат ва Раъно

Ота, мушфиқ онадан айри бир ҳайвон каби тутқун
Тушиб ёру биродардан узоқда бағри қонлармиз.
Жудо, эрку севинчлардан, тирик тушган мозор ичра,
Кўмак ҳам мумкин ўлмас ғам деворида сомонлармиз.
Уйилгай эрди қон босқон кўзи зулму азоб аҳлин
Уларнинг жабрин ўйлаб бунда аҳволи туманлармиз.
Бизи ранжитма эй инсон қонин ичғувчи, йиртқичлар
Ки биз ҳам тинч ҳаёт, роҳат талаб қилғувчи
жонлармиз.

Сарвар

Қўйинг Улфатниса бу жабру ситам,
Тинкасини қуритди ҳамманинг ҳам.
Биз учун камбағаллик ўлди гуноҳ,
Кутган озоримизни хону сипоҳ.
Камбағаллар туман-туман ўладир,
Шу билан хонлар ишрати тўладир.

Дилором

Сўзингиз жуда тўғри Сарвар опа,
Ҳақлисиз ҳар нечик бўлишга хафа.
Фойдасиз бу замон надоматингиз,
Шу саройда бўлур қиёматингиз.

Улфат

Нега биз қиз бўлиб туғилдик экан,
Кошки бўлгай эдик заҳарли тикон.
Нима кўрсак жаҳоннинг офатидин
Бўлди Ризвон хола касофатидин.
Тикди ҳар ерда шайтанат туғини,
Қанчаларнинг қуритди ёстуғини.
Ўзини сўфийий замона қилиб,
Кезар элда намоз баҳона қилиб.
Ҳар бир уйга кириб қиз ахтарадир,
Хабарин ўрдага олиб борадир.
Юборурлар неча йигит у замон,
Этилур қизни қийнаб ўрда томон.

Сарвар

Менга эркак киши бориб эди-ку,

Улфат

Мулла Дониёр деган бир искавич у.
Айламиш тавба Ризвон ўз ишидан,
Элу юрт роҳат ўлди ташвишидан.
Ўрнига Дониёр отли бир кишини,
Қўйдилар элни қийнамоқ ишини.

Зайнаб

Мулла Дониёр букун йирик ови бор,

Раъно

Яна ким шўрлиқ ўлди бунга дучор?

У л ф а т

Танидингизми?

З а й н а б

Ҳа.

У л ф а т

Ким экан у қиз?

Р а њ н о

Ким экан?

С а р в а р

Ким-у?

З а й н а б

Ҳаммангиз биласиз.

(Шу вақт Ризвон хола Холдор билан киради)

Р и з в о н

Соғмисиз қизларим?

У л ф а т

Қаерда қизинг!

Р а њ н о

Йўқолиб эрди-ку, бу ердан изинг.

Р и з в о н

Нима дейсан, қизим?

У л ф а т, Р а њ н о

Қизим демагин,

Ор этармиз, бас, энди алжимагин,

Бизни сен айладинг балога дучор,
Сенда йўқ заррача ҳаё ила ор.

Р и з в о н

Рост қизим, мендан ўтди катта хато,
Бу замон тангри тавфиқ этди ато.
Искавичликка тавба айладим.

У л ф а т

Ёлғон!

Сени эл барчаси таниб қолғон,
Билдинг ўйнар бошингда тезда таёқ.
Шу учун ҳийла сори қўйдинг оёқ.

З а й н а б

Қўйингиз, берманг холамга сазо,
Ким ёмон — тангри бергай унга жазо,
Тўғридир балки тавба айлагани.

У л ф а т

Сичқон ўлгай мушукни пойлагани.

Р и з в о н

Бир қариндош қизимни кўрмак учун,
Бир йўлим тушди бу томонга букун.
Кирган эрдим, қани-кўринмас у қиз?

З а й н а б

Хола, ким у?

Р и з в о н

Муқаддасой-чи.

З а й н а б

Эссиз.

У қулинг дарди бирла бўлди вафот.

Р и з в о н

Афсус, у бўлди меҳнат илгида мот.

У л ф а т

Ҳийладир бу сўзинг ҳам

З а й н а б

Улфат опа!

Қўйинг этманг холамини мунча хафа.

У л ф а т

Бу йигитни нега кетирди, нега?

Р а ъ н о

Чунки ўз аҳдига бу бўлмас эга.

Р и з в о н

Қўшнимиз ўғли бир кўзи ожиз,
Қўрсатишга табиб томон борамиз.

У л ф а т

Бунда йўқдир табиб, жон олғувчи бор,
Қийнаб ўлдиргувчи даво тайёр.
(Холдор Ризвонга бўлаётган ҳужумдан қайғиради,
жавоб ўрнида музика)

Х о л д о р

Ранжитма кўнглимизни биз ўзга ғамга ёр.
Ҳардам азобу ғам берур бу чархи бемадор.

Гулга қўлимни урсам у албат бўлур тикон,
Дарёдан истасам сув агар, қўпғувси ғубор:

Бағрим жароҳати сира топмас давосини,
Ичсам агар асал у берур таъми заҳри мор.

Келтирди бизни бунда қазонинг ўйинлари,
Маълум эмас яна нечик сир айлар ошкор.

У л ф а т

Бенавога етибди ғоят алам,

Р а ъ н о

Замон офатидан чекар минг ғам.

У л ф а т

Ялмоғиз тинч қўймаган буни ҳам,
Васваса бирла ўтди кун-туни ҳам,
Йўқотайлик шу фитнани орадан,
Тинчисин халқ шу юзи қорадан.

С а р в а р

Ҳаҳ, қўйинг, яхшидир ошин егай у,
Гар ёмон бўлса ўз бошин егай у,
Ким дедингиз у қизни Зайнабхон?

Р а ъ н о

Ким у?

З а й н а б

Айвонанинг қизи Мاستон.

(Ризвон хола Холдорни сирли туртиб қўяди)

Қ и з л а р

А?

У л ф а т

Эссиз Мастоной

Х о л д о р

Нима Мастоң.

У л ф а т

Ҳа, ҳа, Мастоң, билурмисиз укажон.

Р и з в о н

Нега билмайди қўшнисин қизини,

Қ и з л а р

Ҳа, ҳа шундайми билмасак биз уни.

(Шу вақт Азизбек, Солиҳ судур, Нодирбек охун,
Карим қутти, бир неча киши кирадилар)

А з и з б е к

Ўтирибсизми, тўтилар соғ, омон,
(Қизлар нафрат билан қарайди, Зайнаб ва бир нечалар
хушомадли таъзим қилади).

З а й н а б

Соянгиз бошимизда ҳазрати хон,

А з и з б е к

Ҳа, Ризвон хола, сафо келасиз,
Бедараксиз?

Р и з в о н

Тирикчилик қиламиз,
Умру давлатларин дуосидаман.

Шукр неъматларин адосидаман,
Ёдингиз ҳамдамим ҳамиша.

А з и з б е к

Бу ким?

Р а ъ н о

Кўшним ўғли, табибга элтар эдим.

А з и з б е к

Хўш, нечик хаста бу?

Р и з в о н

Кўзи ожиз.

А з и з б е к (аъёнга)

Кўзи бермиш жамолига нуқсон,
Фойда бермайди бунга ҳеч дармон.

Р и з в о н

Рухсат айланг кетишга,

А з и з б е к

Йўқ, ўтиринг.

Кетасиз базм ила ўйинни кўринг,
Қани бошла, Карим, ҳунар кўрсат,
Энди айшу тарафгадир фурсат.

(Карим қутти истар-истамас рубоб чалади,
ашула қилади.)

Музика

А з и з б е к

Мулла Дониёр ови букун жуда соз,
Бу каби нозанин топилмоғи оз.

Мулла Дониёр қани уни кетиринг,
Тўтилар, сиз, ўйин қилиб ўтиринг.
(Дониёр чиқади. Карим рубоб чалади. Бошлаб Зайнаб
ўйнайди. Баъзи қизлар мажбурий ўртага тортилади.
Дониёр Мастошни келтиради. Қизлар афсусланиб қа-
райдилар. Солиҳ судур ва ҳамфикрлари завқланиб қа-
райдилар. Нодирбек охун қайғуга чўмади).

Бир киши

Хўш Судур домла?

Солиҳ судур

Хўб малоҳати бор.
Қадди гулдаста янглиғ кўзи хумор.

Азизбек

Мастоной энди қўй қазога бўйин,
Бизга кўрсат бироз ашула — ўйин.

Мастон

Йиғламоқ ҳам аза тутиш биламан,

Азизбек

Тут сўзим, мартабанг баланд қиламан,
Сени қирқ қизга бош қилиб қўяман.
Ким сўзинг тутмаса кўзин ўяман,
Сени кутмақдадир саодату бахт,
Келгил инсофга, бўлмагил дил сахт.

Мастон

Ҳеч очилмас бу ерда бахт эшиги,
Чунки бу ер жазо, бало бешиги.

Бунда қирқ қизга бош бўлармишман,
Ажалимдан бурун ўлармишман.
Бир улуғ хонадон менинг насабим,
Ору номусли пок эрур ҳасабим.
Менинг ўрним эмас бу нахс сарой.
Кимки бу ерга келса ҳолига вой.
Бир ўлиш бор, қутулгани йўқ илож.
Сақлай олмас бировни тахт ила тож.
Кетса номус тирик қолишда на суд,
Турса кўз олдида шу нахс вужуд?!
(Солиҳ судур, Азизбек ва аъёнлар ҳаяжонда. Нодирбек,
Улфат, ҳамфикрлари хурсанд.)

А з и з б е к

Ҳай ҳарамзода, бепадар, бу на иш,
Ўз вали неъматингга қарши туриш?

М а с т о н

Буми? Шарму ҳаёлилар нози,
Англаб ол беҳаё Азиз този.
Нозларимдан ҳали бу сир учқун
Гўрингга ноз ила қалайман ўтин.

А з и з б е к

Буни тез элтингиз чиёнхонага.

М а с т о н

Дегил элтсин мени илонхонага.

Музика

М а с т о н

Сенга рози дилни баён этай уни айлагил басар
эй сабо,

Бориб айт онамга саломими нима кўрдинг эт хабар
эй сабо.
Унга нақл айла бу ҳолатим, ҳама ранж бирла
малолатим,
Ҳам ўлум қошида ҳижолатим дегил унга мухтасар,
эй сабо.
Менга ол онамни ризосини хабар эт қизининг
азосини,
Менга зулм аҳли жазосини де онамга сар-басар,
эй сабо.

(Мастон олиб чиқилди. Қизлар қайғуда. Ризвон, Холдор кутади. Нодирбек қайғули хаёлда, Азизбек, судур ғолибона қараб қолади).

Парда

IV ПАРДА

V КҮРИНИШ

Қоронғи чиёнхона. Зах, ифлос бир уй, сарой бурчагида у ерда йигир-малаб бир хилда бўлган хумчалар оғзи боғлиқ туради, чиёнлар мубошири Ислон ғазабда, ўз хизматидан нафратда.

Парда очилади.

Ислон

Эй худо, на эди қулингда гуноҳ,
Ҳар нафас менга тортди қайғу сипоҳ.
Мен бу ерда тузоқсиз, ипсиз асир,
Бир вазифа дедим тутилдим ахир.
Бу на даҳшатли бир вазифа эрур,
Бутун инсонлигим ҳавога берур.
(Бир хумчанинг оғзини қарайди. Даҳшатланади.
Тез бекитади).

Кўрасиз, бу нечук хунук жонивор,
Қилмасин душманингни бунга дучор.
Хунари заҳр солмоқ элга зиён,
Фойдали бир зулук эмас бу чиён.
Бу Азизбек ақлдан ўлди жудо,
Ҳам чиён меҳрин унга солди худо.
Қадим айёмда подшоҳ бор экан,
Номи Заҳҳок, този дерлар экан,
У илонга ибодат айлар эмиш
Этиб эл миясин илонга емиш.
Қилди етмиш минг одам ўғлин хок,
Бўлди охир у халқ қўлида ҳалок.
Бу Азиз тозидир, чиёнлара қул,
Ҳам чиённи худо деб этди қабул.
Зулмидан халққа етди жабру изо,
Қанча одам чиёнга бўлди ғизо.
Элу халққа кўмакка қўл чўздим,
Ҳам чиёнларни найзасин уздим.
Қайси хумча эди унутдим эссиз,
Йўқ экан менда зарра фаҳму тамиз.
Бирга тангла буларга қанду набот,
Сира дўст ўлмагай ёвўз ҳашарот.
(Ғазабли ҳолда хумчаларга ишорат қилиб хониш қилади)

Музика

Хунук махлуқлар асло дўст ила улфатни билмайсан,
Баробар барчага жабринг валинеъматни билмайсан.
Заҳарлаш сенга одатдир, ширин суҳбатни билмайсан,
Жафодир шева сенга, марҳамат шафқатни билмайсан,
Сенга ҳам парваришми? Айлаган хизматни билмайсан.

Азизбекдан бўлак бир кимса сенга эътиқод этмас,
Заҳарли наштарингдан айтчи ким фарёду дод этмас,

Қани ким суратинг кўрган замон зулмингни ёд этмас,
Баногоҳ учратилса сенга қарши ким жиҳод этмас,
Разил махлуқлар инсонларга ҳам ҳурматни билмайсан.
(Мастон қўли орқасига боғланган ҳолда жаллод киради.
Кулиб)

Жаллод

Мулла Ислом мана семиз ғунажин
Оилангизга ем.

Ислом

(тескари қараб) Бошингни егин.

Жаллод

Қочмасин эҳтиёт қилинг.

Ислом

Биламан
Тортма ҳеч ташвиш эҳтиёт қиламан.

Жаллод

Хоннинг обрўсин айлади қаро ер,
Унга қарши гапирди.

Ислом

Хўб, боравер!
(Жаллод кетади. Ислом Мастонга яқин келади)

Ислом

Ким бўлурсан, отинг на бўлди сингил?
Ғайратинг бирла шавққа тўлди кўнгил.
Надир айтгил отингни шерн занон?

М а с т о н

Мастон, Ойбонунинг қизи.

И с л о м

Бўл омон!

Айтдим-а, ҳар тариқа ланду лаванд,
Қила олмас бу хилда ишни писанд,
На учун қилмадинг бу итни ҳалок,
Шарридан айлар эрдинг ўлкани пок.
Мени ҳам энди қўймағайлар омон,
Чунки боққан шу хону бекка замон.

Музика

М а с т о н

Биз улки халқ учун қиламиз хонумон фидо,
Бир ғайратимиз олдида минг бегу хон фидо.
Ёлғиз эмасмиз, эл биза доим кўмакчи бор,
Берсак ризо этар биз учун халқ жон фидо.
Зулм аҳлининг иши абадий топмагай ривож,
Айлар агарчи биз каби юз, минг, туман фидо.
Минг кетса минггу бир бу жаҳонга қўяр қадам,
Қандай шараф — халққа бўлур ҳар замон фидо.
Менга ҳали ўлим қўли етмак жуда узоқ,
То бўлмагунча хон ила минг-минг чиён фидо.

И с л о м

Бўлғувси сизга шаксиз у афън илон фидо.

М а с т о н

Қутулишнинг иложи йўқми амак,

И с л о м

Чорасизман сенга беришга кўмак,
Бу бино хон саройи бурчагида.
Ясовул дарвозанинг уст тагида,
Сен эшикдан чиққан ҳамон тутадир,
Сени ҳам, мени ҳам ҳалок этадир.
Сўнг, уйимга бориб бола-чақани,
Қирсалар қутқариб олувчи қани.

(Азизбек, судур, Нодирбек, бир неча аъёнлар
кирадилар)

А з и з б е к

Нима ҳолинг бор, энди шаллақи қиз?
Ёшгина жондан ажралурсан, эссиз.
Бир оғиз сўз сени халос этадир,
Гар қабул этмасанг бошинг кетадир.

М а с т о н

Нега мен буйруғингга бўйсунайин,
Нега шарманда бўлгали унайин?

С о л и ҳ с у д у р

Олий ҳазрат, надир саволу жавоб?
Буни шаръан ҳалок этилса савоб.

М а с т о н

Ҳой, мунофиқ судур, надир бу сўзинг,
Элни исёнга бошлаган сен ўзинг.
Хонни зиндиқ лўли деган ким эди,
Халқдан поралар еган ким эди,
Энди сен яхши, биз ёмонми?

А з и з б е к

Судур!

М а с т о н

Ишинг эл ҳамда хонга кина кудур.

С у д у р

Тухмат, игво, у фитна васваса бу,
Ҳам ўлум хавфи бирла талваса бу.
Қарадиким бу чоқ ўлиб борадир,
Бу жаҳаннамга ҳамдам ахтарадир,
Бунинг тезроқ жазосини берингиз.

Н о д и р б е к о х у н

Хўш, судур домла, мунча ҳовлиқасиз,
Аввало сиз оғир ўлимга сазо,
Сизга кетмас ўлимдан ўзга жазо.

С о л и ҳ с у д у р

Фитначи, боғи икки бўлди мана,
Бу Охун халқни қўзғамоқчи яна.

А з и з б е к

Тортишарсиз холос икки уламо.
Бўласиз худди менга дўстнамо.
Сиз-сиз умр ила давлатимга завол,
Басар айлай мен аввало буни...
(Жаллодга Мастонни кўрсатиб) Сол! (Жаллод Мастонга
осилади. Мастон унга сўз бермайди)

М а с т о н

Золимлар энди қонимни тўкмакчи бўлдилар,
Жонимни зулм тифила сўкмакчи бўлдилар.
Чанг солдиларки иффатим ўлсин бутун хароб,
Номусим эл орасида букмакчи бўлдилар.

Хон бирла динни ҳомийлари бирлашиб бу чоқ,
Бир бегуноҳни қонига чўкмакчи бўлдилар.

А з и з б е к

Йиқитинг ерга, берманг унга мажол.
(Мастонни кийимлари ечилиб йиқитилади. Қўл-оёғи қо-
зиққа боғланади).

Кетир Ислом!

(Ислом хумчалар тепасига бориб хаёл суриб туради)

Ҳароми бўл!

(Ислом бир хумчани келтиради. Мастонга афсусланиб
туради).

Қани сол!

(Хумча ағдарилди. Чиёнлар ирғишади. Мастон бир ингра-
ниб жим. Чиён чақиш аломати йўқ).

С о л и ҳ с у д у р

Нега, сеҳр этдими бу фоҳиша қиз.

Н о д и р б е к о х у н

Эҳ судур, хайф сизга, жиннимисиз?

Бир оз ўйлаб гапирсангизчи ахир,

Жодугар бўлса бўлмас эрди асир.

Банд этиб сеҳр бирла ёв кўзини,

Ҳар нечик қутқарар эди ўзини.

С о л и ҳ с у д у р

Жодугар бўлмаса чақарди чиён.

Н о д и р б е к о х у н

Бегуноҳ, поклиги кўринди аён,

Яъни инсон эмас, фаришта бу қиз,

Бунни тезлик билан бўшаттирингиз.

Кимсаниким ҳимоя қилса худо,
Эта олмас биров мўйини жудо.

И с л о м (четга)

Ҳайрият меҳнатим бериб самара,
Тадбирим қизга рост келишни қара.
Найзасин узганим чиёнлар экан,
Беамир кирмагай бировга тикон.

А з и з б е к

Нима қилмоқ керак?

Н о д и р б е к о х у н

Қаманг қизни,
Бу тирик бўлса қутқарар сизни,
Келса Айвона, кўрса қизни ҳаёт
Элтадир, сизга бор умиди нажот.

С о л и ҳ с у д у р

Ўлдиринг, маслаҳат шу, берманг омон,

А з и з б е к

Йўқ, ҳой элтинг қаманг буни шу замон.
(Мастон олиб чиқилади. Ташқарида ғовур.
киради)

Нозимбек

Н о з и м б е к

Хоним, Айвона бирла кўп оломон,
Ғазаб ила келурлар ўрда томон.

А з и з б е к

Қўймангиз ўрдага уларни, уринг,
Ўлдиринг, қандай ўлса қарши туринг.

Мен ўзим ҳам шу он етиб бораман,
Тинчланинг, мен уларни қайтараман.
(Азизбек, Нодирбек ва бошқалар чиқиб кетадилар. Бу
ерда судурнинг мулозими Шодмонбекдан бошқа ҳеч-
ким қолмайди).

Солиҳ судур

Мулла Шодмон, қани бу ерга келинг.

Ш о д м о н

Хўш?

Солиҳ судур

Кировчи томонга отни елинг.
Йўлда ҳеч ерда тўхтамай чопасиз,
Нормамаат додхоҳ ундадир, топасиз.
Мендан айтинг ундан дуоу салом,
Сўнгра сўзланг букунги ҳолни тамом.
Айтингиз: Тошканд аҳли кўзғоладир,
Хонни тез кунда ер уза соладир.
Келса додхоҳ, шу пайтда иш келур ўнг,
Фурсат ўлмас бу хилда бундан сўнг.
Борингиз!

Ш о д м о н

Хайр, дуода ёд этингиз.

Солиҳ судур

Балли, тинч, соғ-омон бориб етингиз.
(Шодмон чиқиб кетади. Судур кулиб туриб мағрурона)
Ҳар замон янги ҳийлалар тузаман,
Тезда Айвона режасин бузаман.
Макру ҳийла деган мана шу бўлур,
Хон ўлимдан нечук қилиб қутилур?

Ўт ёқинг ҳамда сув сепиб кўчиринг,
Келса додхоҳ бу бачча топмас омон,
Менчи? Мен шубҳасиз бу ўлкада хон.
(Ғолибона, мағрурона кулади)

П а р д а

IV ПАРДА

VI КУРИНИШ

Ўрда дарвозаси олдидаги майдон. Улуғ бир воқеа борлиги сезилиб туради. Ўрда атрофида қоровуллар юриб турибди. Парда очилгач, Нозимбек ҳовлиққанча ўрдага киради, кейинидан Оқил понсод киради. Бироздан сўнг иккови қайтиб чиқиб кетади. Одил дарвоза олдида йигитларни саф қилади. Узоқдан эшитилиб турган овоз яқинлашмоқда. Саройдан аълам муфтийлар чиқиб йигитларнинг орқасида дарвозага орқа ўгириб туради. Азизбек сарой томида кўрилади.

Музыка

Х о р

Кетинг ваҳшийлар, шунча кулфат этар,
Ёруғлиқ қачон келса зулмат кетар.
Гуруҳики сизга маломат этар,
Дилафкорлардир, дилафкорлар.

Букун айшингиз навбатидир тамом,
Тириклик бўлур энди сизга ҳаром.
Улим соқисидан этар сизга жом,
Сазоворларсиз, сазоворлар.

Бўлиб зулмингизда бир ўлка хароб,
Шаҳар ҳам бўлибдир мисоли сароб.

Кабоб ўдди эл бағри қони шароб,
Жафокорларсиз, жафокорлар.

Адолат уйин этдингиз тор-мор,
Ҳама бахтсиз бўлди, сиз бахтиёр.
Қурилгай букун тахт ўрнида дор,
Нигунсор ўлур сиз амалдорлар.

(Ойбону бошлиқ Ҳожи она Ҳожар хола, Ризвон,
Холдор, оломон кирадилар)

О д и л

Ҳой жамоат ғулув қилиб нетасиз,
Тарқалинг тез, бекор ўлиб кетасиз.

О й б о н у

Сен била бизни йўқ сира ишимиз,
Сени хонинг биз излаган кишимиз.

Ҳ о ж и о н а

Сен Азизбекни гар тутиб берасан,
Биздан энг олий илтифот кўрасан.

Ҳ о ж а р х о л а

Сени бу юртга мингбоши қиламиз,
Балки ҳоким қабул қила биламиз,
Эсмагай хонга энди боди мурод,
Бошладик букун унга қарши жиҳод.

О й б о н у

Қўй, кирайлик, хон олдига ўзимиз,
Унга айтайлик арз ила сўзимиз.

О д и л

Сиз билан сўзлашишга хон қилур ор,
Йўқолинг, бўлмангиз ғазабга дучор.

О й б о н у

Минг, туман жонни айласангда фидо,
Қўшмагай бир кун умр унга худо.

Ҳ о ж а р

У учун вақтсиз ўлганинг қолади,
Бошинга ит азобини солади.

О д и л

Сизни мен ўлдиришга кўрдим увол,
Марҳамат қилмоқ эрди менга хаёл.
Билдим инсофга келмагингиз узоқ,
Қираман сизни.

О й б о н у

Ҳаддан ошма бузоқ!
Бу йигитлар ака-ука боламиз,
Топишиб сизга қарши от соламиз.

О д и л

Энди авлод эмас булар хон учун,
Улдирурлар ота-онани букун.

О й б о н у

Йўқ, кўтармайди бизга қарши таёқ,
Ота-она юзига қўймас оёқ.
Ҳой йигитлар, нега хаёл сурасиз,
Бу томонга ўтинг, нечун турасиз?

Кўрасиз халқ сизга кўз тутадир,
Ёвни йиқмоқ учун кўмак кутади.
Сизни дийдорингизга ташна булар,
Қайғу кулфатга тун-кун ошна булар.
Шу эвазми онанинг шафқатига,
Шулми ҳурмат ота муҳаббатига.
Опа, сингил, бутун ака-укалар,
Сўз кутиб оғзингизга кўз туталар.
Ўзимизга кераксиз, э болалар,
Бизга орқа тираксиз, э болалар.
Майли золимга ён босинг, нетамиз?
Чора йўқ сиз билан ғазот этамиз.

I гуруҳ

Она, қаҳр айламанг.

II гуруҳ

Она, шу замон,
Ўтамыз жону дил билан у томон.

О дил

Кўрнамаклар на фитна, бу, нима ҳол?
Қорнингиз тўйди-да, бузилди хаёл.
Шоҳу хонлар худони соясидир,
Раҳмати ҳақ уларни доясидир.
Оси бўлманг, тутинг сўзимга қулоқ,
Қилмагай тангри сизни кўру чўлоқ.

I гуруҳ

Қани дўстлар, юринг.

II гуруҳ

Юринг, кетамиз!
Эл, ота-онага кўмак этамиз!

(Йигитларнинг тўртдан уч ҳиссаси оломонга ўтиб кўшилади, Одил тўсмоқчи бўлади, қайтаролмайди. Йигитлар ота-она, қариндошлар билан кўришмоқдалар)

О д и л

Қайтингиз, хоннинг амрин айланг адо

Й и г и т л а р

Айласин қаҳру лаънат унга худо.

О д и л (қолганларга)

Осилар, боғилар нечун турасиз,

Ёки исён учун фикр қурасиз?

Жонингиз борми боғиларни уринг!

(Одил ёнидагилар ҳужумга ҳозирланади. Бу томонга ўтган йигитлар қаршилайди)

Й и г и т л а р

Сиз ота-оналар, томоша кўринг,

Биз этармиз буларга баҳсу жавоб,

Топасиз зулм элин қиришла савоб.

О й б о н у в а б и р қ а н ч а л а р

Бу Азизбекда ҳамманинг ўчи бор.

Х а л қ

Этдимиз хонни ўлдиришга қарор.

А з и з б е к

Понсод, Айвона чорасини кўринг,

Бошчи у — сўнгра бошқаларни қиринг.

О й б о н у

Азаматлар, у том бошидаги ит,

Айлаган халқни роҳатин тит-пит.

У ҳаёт сиз ҳамон қолурсиз асир,
Уни томдан қулатсангизчи, ахир!
(Йигитлар илгари юрадилар. Одилнинг йигитлари милтиқ
отадилар, бир неча одам яраланади. Жумладан, Ҳожар-
га ўқ тегади. Диёр уни сўяйди)

Д о н и ё р

Оҳ, она!

Ҳ о ж а р

Хайр ўғлим. Ризои худо (ўлади)

Д и ё р

Айладинг эл-юртга жонни фидо.
(Онасининг жасадини бир чеккага қўйиб, кампирларга
тайинлайди)

Она, ҳозир бориб ўчинг оламан,
Зулм итин бошига жазо соламан.
(Бориб Одилга ўқ узади. Кўксига тегиб Одил йиқилади.
Йигитлар ҳар тарафга қочадилар. Том бошидан Азизбек
ғойиб бўлади)

Н о д и р б е к о х у н

Синглим Ойбону, ғайрат айладингиз,
Ҳам ёвузларни ерга жойладингиз.
Балли, сизга муборак ушбу зафар,
Айтаман сизга бу севинчли хабар.
Хон қочиб кетган ўрдадан бу замон,
Чора кўргайсиз қолмағай у омон.

О й б о н у

Қочдими? Ҳой Диёр, Сафар югуринг,
Лаънати хонни тез тутиб кетиринг.
(Тўрт киши кетадилар. Нодирбек охун илгари келади)

Нодирбек охун

Айлангиз ўрда ичра ранжа қадам,
Қутқаринг Мастонойни ранжда у ҳам.

Ҳожи она

Ҳа, юринг, Мастонойни қутқарамиз.

Нодирбек охун

Вақт ғанимат, қани юринг борамиз.
(Ойбону, Ҳожи она, Нодирбек охун, Искандар ва бир
неча кишилар кетадилар. Солиҳ судур дарвоза олдидаги
суфага чиқиб оломонга таъзим қилади).

Солиҳ судур

Ассалом, эй жамоат, аҳли зафар,
Тарихингиз безатгай ушбу сафар,
Қутлуғ ўлсин бу фатху нусратингиз.

Оломон

Бизга сиз раҳнамолиқ айладингиз,
Авалло сизни қутласак бўлур.

Солиҳ судур

О, балли!

Мени қутлашга вақт эрта ҳали,
Нима қилдим ишимни миннат этай,
Қасдим, ўлгунча халққа хизмат этай.
Халқни тинчитмак эрди менга ҳавас,
Кетмади сизга ранжу меҳнат абас.
Ҳам Азизбек йўқолди кетди, ахир,
Шумлиги ўз бошига етди ахир.
Билди ён босганимни халққа томон,

Қараши менга қарши бўлди ёмон.
Менга ҳар лаҳза бермак ўлди жазо,
Фитначи, осий деб берарди сазо.
Шунда ҳам айладим курашда давом,
Мана эл нафъича ҳал ўлди маром,
Шошдим, айниқса, Мастоной ишида,
Уни озод этишнинг ташвишида.
Мастонойга етишмаб эркан ажал,
Айладим қатлини қамоққа бадал,
Мастоной бўлса раҳмат айтар эди.

(Шу вақт Мастоғни олиб чиқадилар. Сўнги сўзни эшитган Мастоғ судурнинг гарданига бир мушт уради. Судурнинг салласи учиб кетади, муккасича йиқилади).

М а с т о н

Бори ёлғон, бу ҳарна сўзки деди,
Халққа бу энг ашадди душман экан.
Бошқа бир мақсад ила юрган экан,
У кишиким ҳалоким истар эди,
Шу Судур эрди хонни қистар эди,
Бу Охун домла кирди жонга ора,
Қолди афсусланиб бу юзи қора.

О л о м о н

Лаънат иғвочи ҳийлагарга, ўлим!
Ўлим алдоқчи, тулкиларга ўлим!

С о л и ҳ с у д у р

(шошилиб)

Эй... эй... йўқ... мен... кўриб турипти худо,
Мастоной тўғрилиқдан ўлма жудо.
Мен бир ножўя сўзни сўзламадим,
Сизга ҳеч бир зарарни кўзламадим.

И с л о м

Бўлди гумроҳ Судур, сир ўлди аён,
Мастоной қилди шумлиғингни баён.
Мен чиёнхонада қараб тураман,
Кун ора ҳар куни сени кўраман.
Хонни қон дарёсига отғувчи сен,
Унга фатво, йўруқни сотғувчи сен.
Дўстларим айлаган қўлимда ҳалок,
Сени фатвонг эмасми? Айт нопок!

Солиҳ судур

Сен... менинг... хўш... ахир... на учун?

Нодирбек охун

Бас Судур гўлдирашга йўқдир ўрин,
Амалим бор деб элни алдадингиз.
Бу амални ҳамишалик деддингиз,
Энди иш ўтди валдираб нетасиз,
Сизда тил бормиким жавоб этасиз.

Солиҳ судур

Лонусаллим.

Нодирбек охун

Тонишлиқ осон эмас,
Бу иков ҳарна айтди ёлғон эмас.
Мана мен сен билан юриб тун-кун,
Биламан: нек ила бадингни бутун.
(халққа)

Бундан зарра яхшилиқ иши йўқ,
Бундан озурда бўлмаган киши йўқ.
(судурга)

Бу мунофиқлик ўлди сенга бало,

Бирни кўрдинг қора, бировни ола.
Хон йиқилса, бўлардинг ўрнига хон,
Матлабинг эрди доим иззату шон.
Шу тилакда юрар эдинг-да фақат,
Ҳарнаким ният этдинг ўлди ғалат.

Солиҳ судур

Тавба қилдим.

Нодирбек охун

Ҳа энди тавбами ёд?
То бу дам коринг ўлди фитна фасод.

Ойбону

(оломонга) Буни биз билмадик, мунофиқ экан,
Эл кўзига эмиш заҳарли тикон.

Ҳожи она

Билмадик-да, тил остида тилини,
Ким кўрибдир бунинг бузуқ дилини.

Ойбону

Мана ҳозир тилу дилин биламиз.
(Судурнинг ёқасидан ушлаб ўртага ташлайди, тепкилаб уради) Олингиз, ҳурматин бажо қиламиз. (Оломон судурни судраб, уриб ўлдириб, бир чеккага ташлаб келадилар. Шу вақт Дониёр ёнида икки йигит, бир қизни чодирга ўраб олиб келади. Тўполонни кўриб тўхтади. Қизнинг онаси орқадан додлаб келади).

Она

Мусулмонлар кўмак, кўмак этингиз,
Мана бу Дониёр ўғрини тутингиз.

Ойбону

Үүхта ит!

(Оломон Дониёрни ўраб олади. Она етиб келади).

Она

Дод қизим!

Ойбону

Хола, гапиринг,
Нима жабр ўтди?

Она

Ўғрилари кўринг?

Ҳожи она

Нима қилди?

Она

Қизимни элтди... кўмак!

Ойбону

Ҳа, ҳа! Бир ўғри умри битди демак,
Айлағаймиз бу чоқ қизингни холос.
(Дониёрга) Ўйламайсанми бор ҳар ишга қасос?
Бўшатиб бер онам қизини...!
(чодирни очиб) — Мана! (қизни топширади)

Ойбону (онага)

Олингиз.

Она

Бунга қаттиқ жазо талаб этаман,
Кўзим ила кўриб кейин кетаман.

Ойбону

Ечайин ҳозироқ бу масалани,
Тугатай бу билан муомалани.
(Дониёрга)

Қани юр, халққа қил саволу жавоб,
(Дониёрни турткилаб дарвоза олдидаги супага чиқаради.
Халққа)

Ҳой жамоат будир душманингиз
Тикилинг зеҳнингиз солиб танингиз!
Қанча қизларнинг иффатин талаган
Кўп оналар гўрига ғишт қалаган.
Кўп йигитларга қўйди ҳасрату доғ,
Оталардан учурди наслу чароғ.
Искович Дониёр ушбу.

О л о м о н

Лаънат унга.

О й б о н у

Айтингиз кимда даъво бўлса бунга.

О л о м о н

Улим!

О л о м о н

Уч!

О л о м о н

Интиқом

О й б о н у

Балли, биламиз.

О л о м о н

Ҳаммамиз ҳам қасос талаб қиламиз.

О й б о н у

Ўзим аввал қизим ўчин оламан,
(Дониёрни супадан тортиб йиқитади, тепкилаб уради)
Олингиз!
(Оломон ёпирилиб, Дониёрни савалай бошлайдилар)

О л о м о н

Мен нега қараб қоламан.
(Дониёрни судраб, ўлдирадилар. Азизбек қўли орқасига
боғланиб келтирилади)

А з и з б е к

Салом, эй юрту элнинг ҳомийлари!

О в о з л а р

Йўқотилсин сарой ҳаромилари!

А з и з б е к

Хўш, жамоат на эрди менда гуноҳ?

И с л о м

Эътиқод айладинг чиёни худо,
Кўп мусулмонни қилдинг унга фидо.

М а с т о н

Хотин-қизнинг тўқундинг иффатига,
Оғулар сочдинг элнинг сиҳатига.

О й б о н у

Нима расм эрди у ҳўкиз териси,
Минг киши урдирилган энг бириси.

Ҳ о ж и о н а

Ходага тортиб ўлдириш на эди,
Раҳмсизликка бир намуна эди.

И с к а н д а р

Кўйди халқ устига девор ишини,
Кесак ўрнида босди кўп кишини.

Бир киши

Бунинг айби санаш билан тугамас,
Халққа бир зарра нафи теккан эмас.

А з и з б е к

Хўш, қачон биттангизга тегди қўлим?

О в о з л а р

Ўлим, алдоқчи ҳийлагарга, ўлим!

О й б о н у

Бунга қандай жазо талаб этасиз?

О в о з

Ўтга ташлаш керак.

О й б о н у

Ўтинга эссиз.

И с к а н д а р

Бунга ҳам девор остига босамиз,

О в о з

Дор тикиб, бош тубан қилиб осамиз.

О в о з

Йўқ, тириклай кўмиш бу итга сазо.

И с л о м

Бостирилсин чиёнга.

О в о з л а р

Яхши жазо.

Ойбону

Қўллаймиз бунинг жазо йўруғин,
Сочди бу зулму ваҳшилиқ уруғин,
Тиф ила ўлдирилса тез ўлади,
Қонидан тоза ер ҳаром бўлади.

Овозлар

Нима дейсиз қилурмусиз озод

»

Қаршимиз!

»

Ўлдирилсин бу жаллод.

Бировлар

Сиз аёлсиз-да, кўнглингиз жуда бўш,
Ёвга шафқат керак эмас сира.

Ойбону

Хўш?

Нега лозим бу хил маломат этиш,
Керак эрди жавобингизни кутиш.
Қўймағайман тирик бу золимни,
Тугатай бу билан саволимни.
Сўнгра бунга жазо йўлин кўрамиз,
Лекин озод этилмас, ўлдирамиз.

Овоз

Озини кўрсак ортадир ташвиш.

Овозлар

Йўқотинг тез.

Овозлар

Жуда кечикди бу иш.

Ойбону

Калтак ила танин қилиб шал-шал,
Сўнг келур ўлдириш, ўч олғали гал.

Ҳожи она

Қизим Ойбону, шошма бу ишга,
Ўз бошинг қўйма ранжу ташвишга.
Буни ўлдирмоғинг жуда осон,
Аммо, зеҳни койиб Худоёрхон,
Эҳтимол Тошканд узра от соладир.
Бева, бечора қийналиб қоладир.

Ойбону

Худоёр ташвишин қилиб бу замон
Берилурми бу муттаҳамга омон.
Ташласа биз томон ғазаб ила кўз
Кўрсатай унга кундузи юлдуз.
Бизни бир карра синади Худоёр,
Биз томон айламас юриш такрор.

Ҳожи она

Ҳоҳ ёмон, хоҳи яхшидир Худоёр,
Нима ҳам бўлса, бизга хон оти бор.
Кўпчилик у томонда сен ёлғиз,
На қилардинг яроғу аслаҳасиз.
Хон хусумат билан чекар лашкар,
Хўш, ниманг бор уни қилишга басар.
Яна Тошкандга эсгай оғули ел,
Яна отлар оёғида қолур эл.
Шу учун сенга маслаҳат бераман,
Хонга билдирмоғинг зарур кўраман.

Ойбону

Қўрқсангиз сиз бу ишга бош қўшманг,

Ўлдирилгай бу, ўртага тушманг.

(Азизбекка) Хоним афв айлагил гина ери йўк,

Сени жойлаш учун ҳўкиз тери йўқ.

(Азизбекни йиқитиб уради ва тепкилайди)

Эй жамоат, хон обрўсин сақланг,

Парвариш ҳаққи бор, тузин оқланг.

(Оломон Азизбекни уриб турган чоқда, бир йигит терга тушиб киради)

Йигит

Сабр этинг, тўхтангиз бироз...

Ойбону

На хабар? (Ҳамма аҳамият билан қарайди)

Йигит

Аввало сизга хон салом дедилар,

Етди Хўқандга барча ҳангома

Худоёрхон юбордилар нома.

(Ойбонуга бир хат беради. Ойбону товушсиз ўқимокда)

Ҳожи она

Овозингни чиқар.

Овозлар

Нечик хат экан?

Ойбону

Бизни қутлаш билан ривоят экан.

Бир нечалар

Эштайлик, ўқинг,

На дерлар хон?

Ойбону

Эштинг, Тошканд аҳлига фармон,
Бони идорай мамолики Фарғона ва Туркистон ҳоқон ибн Ҳоқон
Саид Муҳаммад Худобер Баҳодирхон сўзимиз. Аммо баъд бизнинг
парвардаи неъмат ва шукр гузори эҳсонимиз Азизбекни инъом ва
эъзозга лойиқ топиб, мамлакатимизнинг хуррам ва ободларидан
Тошканд фирдевс монандга парвоначи амали билан маъмур этдик.
Нонкўр Азизбек оз фурсатда ғуборот кибру ғурур ва инод мияси-
га ўрлаб ўз валий неъматини зиллуллоҳга қарши инқиёддан бош тор-
тиди. Кўчаи иртидодаги кириб, исён ва бағоват оловини ёқди. Бир қан-
ча афъол замима, бидъат хилоф шариа ундан нашъат этди. Биноан
алайҳ барвафқи ояти карима ва аҳодиси набадия мазкур жони, тоғи
Азизбекни зиндиқ деб фатво берилади. Унинг қатли мубоҳ, ўлдир-
гувчилар ғозидирлар. Осий ва муртад Азизбекнинг ҳорижи таҳаммул
ва хилофи шариа хиёнатига қарши ҳамиятли диёнатпарвар Тошканд
аҳолисининг саъйи ғайратлари жиҳоди муқаддас деб ҳисобланади.
Балтақдир у кўфрони неъмат қияувчи Азизбек, сиз ғайратли Тош-
кенд ҳалқининг қабзаи ғолибонангизда музма — хил бўлса, жадъ
қилиб, яъни қулоқ бурнини кесиб, саззойи қилиб, доруссалтананага
асирона роҳий қилиниши аҳам ва алрамдир.

Воллоҳу муваффиқува илайҳи яржиъул умур.
1846 мелоди. Сумбула. Хўқанд.

Ҳожи она

Жуда ҳам вақтида етишди чопар,
Сал кечикса етарди хавфу хатар.

Ойбону

Билмагай хон бунинг ёвуз ишини,
Шу учун ёқламоқчи бу кишини.
Буни лекин шу ерда ўлдираман
Сўнгра бошга нима келур, кўраман.

Ҳожи она

Қизим Ойбону, сен хато қиласан,
Хонга қарши туришни сал биласан.

Юрту элга бўлиб келиб малҳам,
Ёрдамингни берармисан барҳам.
Худоёр қаҳр ила кўшин тортар,
Яна халқ узра дарду ғам ортар.
Сендан эл ранжишиб чиқиб кетади,
Ўйла-чи, сенга ким кўмак этади.
Сени хон қаҳри бирла тутдиради,
Уруғ-аймоқларинг била қиради.

Ойбону

Мен бунинг зулмини унутмайман,
Ўч олурман бўлакни кутмайман.
Бизга ҳийла қилиб Худоёр ҳам,
Бу жафогарга кўрсатур ёрдам.

Чопар

Опа, афсусланишга йўқ ҳожат,
Хонимиз ҳам ғазабдалар ғоят.
Тинчланинг, бунга ҳеч берилмас амон,
Ўлдирилгай, ҳеч этмай унга гумон.

Ойбону

Майли, қарши туришга йўқ чора,
Қутулиб кетди бу юзи қора.
Хонимизни қилиб бу чоқ ҳурмат,
Берамиз турли ранг ила зийнат.
Қўл-оёққа оғир кишан урингиз,
Юзларига қора куя сурингиз,
Бурун ила қулоқларин кесингиз,
Бўйнига икки хум чиён осингиз,
Тезде тайёр қилинг, олиб борингиз.
(Азизбекни олиб кетадилар. Ойбону чопарга қараб)
Мана, дўстим, чопар нима дедингиз,

Ч о п а р

Жуда тўғри, жуда ақлли бу иш.
Чунки олдинги фикр эди янглиш.
Бу итоат учун бўлур хон шод,
Ҳам фалокатдан эл бўлур озод.
(Азизбек безатилиб келтирилади. Супа лабида турғизи-
лади. Музыка)

Х о р

Шунча зийнатлар ила ҳазрати хон қайға сафар,
Кўрди лойиқ сенга бу нақшни устоди зафар.

Қани ул қаҳру ғазаб, кибру ҳаво, хайлу ҳашам,
Қилмаган сенга бу зулм оқибатин кимса хабар.

Зулмнинг кундаларин майдалаган халқ мудом,
Мазлум оҳи каби тез ўлмади тиғу табар.

Будур олам иши бор яхши-ёмон ишга қасос,
Ким ситамгар фуқаро илгидадир зеру забар.

П а р д а
с ў н г

1942 йил 18 августдаги нусхадан кўчирилди. 9 март, 1955 йил.